



GELENEKSEL KIRKİTLİ DOKUMA USTALARINA BİR ÖRNEK:

HACER OĞUZHAN

AN EXAMPLE OF TRADITIONAL KIRKIT WEAVING MASTERS: HACER OGUZHAN

 Semra KILIÇ KARATAY¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, semra.kilic@hotmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
07.03.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
01.05.2024

ÖZET

Soyut ve somut kültürel miraslar içinde bulunduğu toplumun en önemli zenginlikleridir. Kültürel miraslar, toplumun ortak geçmişi, yaşanan birikimler, gelenekler, tarihi, kültürel kimliğini içeren soyut ve somut değerlerdir. Somut kültürel miraslar (maddi kültür) içinde yer alan geleneksel dokumalar, zengin teknik, motif ve kompozisyon zenginliğiyle Anadolu topluluklarında önemli bir yere sahiptir. Geleneksel dokumalar, içinde bulunduğu toplumun kültürel kimliğini de oluşturmaktadır. Günümüze kadar gelen kültürel değerlerimiz içinde yer alan geleneksel dokumaların çeşitliliği yaşanan coğrafyaya ve insanların ihtiyacına göre değişiklik gösterebilmektedir. Bugüne kadar gelen ve günümüzde yaşatma çabasında olunan geleneksel dokuma Anadolu'nun farklı bölgelerinde icra edilmektedir. Dokuma sanatını Anadolu da yüzyıllardır yaşatan isimsiz birçok dokuyucu kadın, hikâyelerini motiflere dökerek kimisini çeyiz olarak, kimisini evinde yaygı olarak, kimisini de erzak saklayarak, çok çeşitli amaçlarla bu dokumalara yansımışlardır. Halen daha gün yüzüne çıkmamış yüzlerce sanatçı veya ustalar bulunmaktadır. Bu çalışmada, yaşayan bir maddi kültür unsuru olan geleneksel dokuma ustası Hacer Oğuzhan ele alınarak dokumacılığı kimden, nasıl, nerede, kaç yaşında öğrendiği, bu sanata dair neler yaptığı, tanıtılarak incelemesi yapılmış ve Anadolu'nun geleneksel kadın dokuma ustalarından birinin kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Ses kaydı, fotoğraflar ve soru-cevap tekniği ile elde edilen bilgilerin alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Dokuma, Geleneksel, Tarih, Sanat.

ABSTRACT

Abstract and tangible cultural heritages are among the most important riches of the society in which they exist. Cultural heritages are abstract and tangible values that include the common past, accumulated experiences, traditions, history, and cultural identity of the society. Traditional weavings, which are tangible cultural heritages (material culture), have an important place in Anatolian communities with their rich variety of techniques, motifs, and compositions. Traditional weavings also constitute the cultural identity of the society in which they exist. The diversity of traditional weavings, which are among our cultural values that have survived to the present day, can vary according to the geography and the needs of the people. Traditional weaving, which has been preserved to this day and is still being practiced in different regions of Anatolia, has been carried out by numerous anonymous female weavers who have sustained their stories through motifs, some reflecting them as dowries, some as rugs in their homes, and some storing them as provisions, for a wide variety of purposes. There are still hundreds of artists or masters who have not yet come to light. In this study, the traditional weaving master Hacer Oğuzhan, who is a living tangible cultural element, is examined by addressing whom she learned weaving from, how, where, at what age, what she did related to this art, and introducing her. It is aimed to document one of the traditional female weaving masters of Anatolia by conducting an analysis. It is thought that the information obtained through audio recordings, photographs, and the question-answer technique will contribute to the field.

Keywords: Culture, Weaving, Traditional, History, Art.

1. GİRİŞ

Kültür; bir toplumun var olduğu günden beri sahip olduğu değerler topluluğudur. Sahip olunan değerler o toplumun kültür kimliğini oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze kadar ulaşabilen sanatlarımız kültür kimliğimiz açısından oldukça önemlidir. Kültürü etkileyen başlıca etkenler arasında yaşanan coğrafi bölge bulunmaktadır. Kültür ile yaşanan bölge birbiri ile etkileşim göstermektedir. Yaşanılan coğrafya giyim, kuşam, günlük yaşam, gelenek ve görenekler, mimari gibi birçok alanda etkili olmaktadır.

Günümüzde kültür değerlerimizi yaşatma çabası içinde olan sanatında yoğunlaşmış kendini sanatına adayan, alanında uzman kişiler bulunmaktadır. Bu uzman kişiler günümüzde unutulmaya yüz tutmuş meslek veya sanat/zanaat dallarını icra etmenin yanı sıra gelecek nesillere aktarma çabası içindedirler. İcra ettikleri sanat ve meslekleri küçük yaşta usta-çırak ilişkisi ile ya da anne-babadan öğrenerek kültür unsurlarını yaşatmayı amaç edinmiş önemli değerlerdir.

“Yaşayan İnsan Hazine” programı, özel bir yetenek gerektiren bilgi ve beceriye sahip kişilerin zanaatlarını resmi bir şekilde tanıtmak, gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak ve üye ülkelerde teşvik etmeyi amaçlamaktadır (Kasapoğlu:2018). Yaşayan İnsan Hazine, somut olmayan kültürel mirasın belirli unsurlarının icra edilmesi ve yeniden yaratılması için gerekli olan bilgi ve becerilere sahip olan kişileri ifade etmektedir (Sani ve Ahmad:2017).

Fedakar ve Demir’e göre; “Somut olmayan kültürel mirasın temel özelliği kuşaktan kuşağa aktarılan bilgiye dayanması ve nesillere aktarılması, somut olmayan kültürel mirasın temel prensiplerini oluşturmaktadır. Kültürel çeşitliliğin zenginliğine dayanan geçmişi, bugünü ve geleceği kültürel manada birbirine bağlanması hem sosyal hem de ekonomik bir değer” olarak görülmektedir (Ekici ve Demir, 2018; 91).

UNESCO’nun 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nde belirtildiği gibi, “Somut Olmayan Kültürel Miras [SOKÜM], kültürel çeşitliliğin potası ve sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi olarak önemini göz önünde tutarak” sözleşmeyi kabul eder (Oğuz 2013: 231-232). Toplulukların, özellikle yerli toplulukların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin somut olmayan kültürel mirasın üretimi, korunması, bakımı ve yeniden yaratılması konusunda önemli rol oynadıklarını kabul eden sözleşmeler, bu rolün kültürel çeşitliliği ve insan yaratıcılığını zenginleştirdiklerini kabul eder. (Ekici ve Fedakar 2014:41).

Toplumlarda sanat veya meslek dalında ustalaşmış kişiler, yapılan uygulama veya çalışmaların başlangıç noktasından bitiş noktasına kadar her türlü bilgi ve tecrübeye sahiptirler. Çalışma esnasında yapılan uygulamada meydana gelebilecek her türlü sorun veya problemleri çözebilecek deneyime sahip kişilerdir. İcra ettikleri sanatı çocuk yaşta icra ederek kendilerini geliştirmişlerdir.

Türkler, konutlarının en başta gelen mobilya olan halının yapılmasına büyük önem vermişlerdir. Çok eskiden her genç kız, evlendikten sonra oturacağı evi süsleyecek halıları kendi eliyle dokumak zorundaydı (Arseven, 1980: 123).Kaynaklara göre halı, Orta Asya’da yaşayan Türk sülale ve devletlerinde, sadece bir örtü veya süsleme malzemesi değil, taht örtüsü olarak da kullanılmaktaydı (Kırzioğlu, 1995: 39). Halı ve kilim dokumaları kirkitli dokumalar olarak da bilinmektedir. Kirkitli dokumalar tezgaha gerilerek takılmış çözümler telleri arasına ters ve düz olmak üzere atkı ipinin atılarak kirkit veya tarak yardımı ile sıkıştırılması sonucunda elde edilen yaygın türleridir. Kirkitli dokumalarda düğüm atılarak hav yüksekliği olan dokumalara halı, düğüm atılmadan atkı ipinin sıkıştırılması ile motif elde edilen dokumalara düz dokumalar

denilmektedir. Düz dokumalar üzerine zili, cicim, sumak gibi çeşitleri vardır. Ayrıca kilim dokuması yapılırken deseni oluşturmak için ilikli, eğri atkılı, kontürlü gibi vb dokuma teknikleri vardır (Kılıç Karatay, 2020:2520).

Bu kişilere örnek olarak dokuma zanaatçısı Hacer Oğuzhan verilebilir. Dokumacılığın içinde doğan ve annesinden öğrendiği zanaata kendini adayan ve alanında uzmanlaşarak genç nesillere aktarma çabasında olan ulusal zanaatçı örneklerindedir.

Hacer Oğuzhan 1969 yılında Kars ilinin Çıldır ilçesinde doğmuş, babasının rahatsızlığından dolayı ilkokul bitirdikten sonra eğitimi bırakarak ata mesleği olan dokumacılığı günümüze dek sürdürmüştür. Küçük yaşlardan beri kirkitli dokuma üreten Hacer Oğuzhan, geleneksel dokuma üretimi yapmanın yanında ailesine ekonomik anlamda da katkı da bulunmaktadır.

Şekil 1. Hacer Oğuzhan ve dokuduğu dokuma örnekleri (Kılıç Karatay, 2023)



Köylerinde yaşayan kızlarla birlikte 1981 yılında Muş El Sanatları merkezinde sekiz ay devam eden dokuma kursuna giderek halı ve kilim dokuma alanında bilgi ve becerisini geliştirmiştir.

Şekil 2. 1981 yılı Hacer Oğuzhan'ın Muş El Sanatları merkezinde dokuma kursunda dokuma yaparken (Hacer Oğuzhan arşivinden, 1981).



Oğuzhan, bugün il olan ve o dönemlerde Adana'ya bağlı olan Osmaniye' de kurulan Karatepe Kilim Kooperatifinde çalışmaya başlamıştır. Kooperatifte dört yıl çalışarak kilim dokuması üzerine kendini geliştirdiğini ve daha sonra 1986 yılından başlayarak 1994 yılına kadar çalıştığını belirten Hacer Oğuzhan, daha sonra evlenip çocuk sahibi olunca çalışma hayatına yaklaşık on bir yıl kadar ara verdiğini ifade etmiştir (Oğuzhan:2023). 2015 yılında yeniden çalışma hayatına dönen ve bugüne kadar ürettiği dokuma örneklerinin birçoğunun desen kompozisyonlarını kendisi tasarlamıştır. Herhangi bir desen kompozisyonu veya bilgisayar çizim eğitimi almadan tasarımlarını elle milimetrik kareli kâğıtlara çizerek tasarlamış ve daha sonra dokumalarda model olarak kullanmıştır.

Şekil 3. Adana İncirlik dokuma Sergisi (Hacer Öğuzhan arşivinden).



Annesinden öğrendiği ve ata mesleği olarak benimsediği dokuma zanaatını küçük yaşlardan beri icra ederek kendini geliştiren Hacer Öğuzhan, bugün bu sanatı yaşatma çabasını devam ettirmektedir. Beş çocuğu olup, üçü kız olan evlatlarına da bu zanaatı öğreterek gelecek nesillere aktarılması yolunda da çaba sarf ettiğini belirtmektedir (Öğuzhan:2023).

Şekil 4. 1984 yılında ODTÜ’de gerçekleşen sergide Hacer Öğuzhan dokuma yaparken (Hacer Öğuzhan arşivinden, 1984).



Dokumacılık alanında uzman olan sanatçı atölye veya kurslarda usta öğretici olarak görev yapmasının yanında, dokumaların desen tasarımını yapmakla beraber kendine ait tezgâhta kirkitli dokumacılığa devam etmektedir. Bugüne kadar sayısız dokuma ürünü dokuyan Öğuzhan dokuma öncesinde, koyunyününden dokumada kullanacağı atkı, çözgü ve desen ipliklerini elde etmektedir. Yünleri söme haline getirildikten sonra eğirme, bükme veya diğer işlemlerinin takibini yaparak, dokunacak olan ürünün boyutlarına göre kullanılacak atkı, çözgü veya desen ipinin miktarını kendisi belirlemektedir. Desen iplerinin renklendirilmesinde doğadan yararlandığı, doğal boyar madde olarak çeşitli bitkilerin yapraklarından, kökünden, meyvelerinden de yararlanmaktadır. Doğal boyar madde olarak kullandığı boyar maddelerde, annesinden öğrendiği gibi göz kararı reçetesini hazırlayarak boyama işlemini yapmakta olup, herhangi bir ölçek kullanmamaktadır. Hacer Öğuzhan Kasım 2022’de Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen Kültürel miras değerlerimizin üretilmesi ve yaşatılabilmesi için belli bilgi ve tecrübeye sahip olan Somut

Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcısı sınavında da başarılı olarak Dokumacılık alanında Sanatçı kimliği kazanmıştır.

Dokumacılığın yanı sıra dokumalarda oluşan yırtılma, yıpranma gibi onarıma muhtaç bölümlerin onarımını da kendisi yapmaktadır. Dokumanın öncesinde, dokumanın dokunduğu süreçte ve dokumanın sonrasında yapılan işlem aşamalarında da alanında bilgi ve beceriye sahip olduğunu ifade etmektedir. Örnek olarak 1983 yılında o dönem Adana valisine ait kilimin orta kısmında meydana gelen yırtığı onardığını ve dokumanın yeniden kullanılmaya başlandığını belirtmiştir (Oğuzhan:2023).

**Şekil 4. 1983 yılında Adana valisine ait kilimin orta kısmını onarıldıktan sonraki hali
(Hacer Oğuzhan arşivinden, 1983)**



6 Şubat 2023 yılında yaşanan deprem felaketinde Osmaniye merkezde olan evinde, büyük oranda hasar olması nedeniyle köyünde yaşamaya başlayan Hacer Oğuzhan, yapılan görüşmelerde; “Hayat devam ediyor, yeni tasarımlarımla dokuma sanatını ve dokumacılığı devam ettireceğim. Çünkü sanatımla uğraşmak bana terapi gibi gelmektedir” diye belirtmektedir (Oğuzhan:2023).

2. HACER OĞUZHAN'IN BUGÜNE KADAR ÜRETTİĞİ DOKUMA ÖRNEKLERİ

Şekil 5. 1982 yılında Karatepe kilim kooperatifinde dokunan zili dokuma örneği (Hacer Öğuzhan arşivinden, 1982).



Şekil 6. 1982 yılında Karatepe kilim kooperatifinde dokunan kilim çanta dokuma örneği (Hacer Öğuzhan arşivinden, 1982).



Şekil 7. 1984 yılında Karatepe Kilim Kooperatifinde dokunmuş doğa manzaralı duvar halısı dokuması (Hacer Oğuzhan arşivinden, 1984).



Şekil 8. 1984 yılı Karatepe Kilim Kooperatifinde Noel Baba desenli kilim dokuması yaparken (Hacer Oğuzhan arşivinden, 984).



Şekil 9. 1985 yılında Karatepe'de dokunan kilim (Hacer Oğuzhan arşivinden, 1985).



Şekil 10. 1985 yılı Karatepe’de kilim kooperatifinde dokuma yaparken (Hacer Öğuzhan arşivinden, 1985).



Şekil 11. 1986 Karatepe Kilim Kooperatifi Hacer Öğuzhan’ını dokuduğu kilim örneği (Öğuzhan arşivinden, 1985).



Şekil 11’deki 1986 yılında Karatepe Kilim Kooperatifinde Hacer Öğuzhan’ın dokumuş olduğu kilim örneğinde arkadaşlarının isimleri yazmaktadır. Dokuma deseninde hayat ağacı olarak belirtilen ve iç zemini dörtkenardan çerçeveleyen motif üzerinde yazılar bulunmaktadır. Yazıda arkadaşları Serpil, İzerhan, Alev isimlerini ve Karatepe Kooperatifi, Kadirli 1982-1986 yazarak onlara olan minnetini ve sevgisini ifade etmeye çalışmıştır.

Şekil 12. 1990 yılında Osmaniye Meslek Yüksek Okulunda Hereke halısı dokurken (Hacer Öğuzhan arşivinden, 1990).



Şekil 13. 1990 yılında dokunan Hereke Seccadesi (Hacer Oğuzhan arşivinden, 1990).



Şekil 14. 1990 yılında dokunan Hereke Halısı (Hacer Oğuzhan arşivinden, 1990).



Şekil 15. 2016 yılında OBEM' de dokunan kilim örneği (Hacer Oğuzhan arşivinden, 2016).



Şekil 16. 2015 yılında dokunan kilim örneği (Hacer Öğuzhan arşivinden, 2015).



Şekil 16' daki kilim dokuma örneğinin desen tasarımı Hacer Öğuzhan'a ait olup, ülkemize zorunlu göç yapan Suriye kökenli 12 yaşındaki kursiyerlerin dokuduğu bir örnektir.

Şekil 17. 2018 yılında dokunan OBEM dokunan baklava desenli kilim (Kılıç Karatay, 2023).



3. SONUÇ

Geleneksel el dokumaları bir toplumun kültürel kimliğinin oluşmasında önemli bir yer tutmaktadır. Anadolu'da yüzyıllardır dokunan dokumalar ve bu dokumalarda görülen motif, desen ve kompozisyonları, o toplumun kültürel zenginliğini ifade etmektedir. Geleneksel el sanatlarımızdan olan el dokumacılığı, usta-çırak veya ata mesleği olarak anne veya büyüklerden deneme ve gözlem yoluyla öğrenilmektedir. Düğüm bağlama, atkı atma veya çözgü atma işlemi teori bilgilerle gerçekleştirilmesi zor olup, uygulama ve gözlem ile deneyim gerektiren işlem basamaklarıdır. El dokumacılığı günümüze kadar gelmiş ata mesleklerindedir. El dokumacılığını icra eden kişiler arasında hayatının büyük bir bölümünü bu sanata adanmış ustalar, zanaatkârlar da bulunmaktadır. Çalışmaya konu olan Hacer Öğuzhan' da bunlardan biridir.

Hacer Öğuzhan dokumacılığa verdiği önemi ve bu sanatı gelecek nesillere bırakma çabası, yaptığı çalışmalardan anlaşılmaktadır. Geleneksel dokumalarımızdan kirkitli dokumalar üzerine yaptığı dokuma örnekleri ve bu örnekler içerisinde bazı dokuma örneklerinin desen modellerini kendisinin tasarlamış olması da yine sanatına olan sevgisinin ve uzmanlığının göstergesidir. Dokuduğu ürünlerde kullanılan dokuma iplerinin elde edilmesinde de özen göstermesi, kendi imkânları ile doğal boyar maddelerle renklendirmesi de yine sanatında ustalığını desteklemektedir. Yıllarını verdiği sanatta bugün Kültür ve Turizm Bakanlığında resmi olarak sanatçı kimliğini kazanması, dokumacılığın yurt içi ve yurt dışı tanıtımlarında yer alarak ülkesini temsil edebilecek olması Hacer Öğuzhan'ın sanatına duyduğu sevgiyi göstermektedir.

El dokumacılığını kendi ürettiği dokumaların yanı sıra, resmi kurumlarda görev alarak daha fazla insana öğretme çabası, dokuma sanatının öneminin anlaşılması ve nesilden nesile aktarılmasına büyük ölçüde önem katmaktadır. Yıllardır dokuma yapan ve yeni tasarımlar üreten Hacer Oğuzhan geleneksel el sanatlarımıza sahip çıkılmasında, kültür değerlerimizin korunmasında önemli bir örnektir.

KAYNAKÇA

- Ekici, Metin ve Pınar, Fedakar (2014). "Ege üniversitesi deneyimleriyle somut olmayan kültürel mirası yaşatarak koruma". *Millî Folklor Dergisi*, 100, s:50-60
- Fedakar, Pınar ve Demir, Gonca Kuzay (2018). Yaşayan insan hazineleri programının somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliği bağlamında değerlendirilmesi. *Milli Folklor Dergisi*, 30(120)
- Kasapoğlu Akyol, P. (2018), "Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage: experience of Turkey", *Research and Development on Social Sciences, Jagiellonian University Institute of Public Affairs*.
- Kılıç Karatay Semra (2020) "Nigde bor kılavuz köyü halı ve kilim dokuma örnekleri, *Atlas Journal International Refereed Journal On Social Sciences*, Vol:8, Issue:46
- Kırmızıoğlu G, N. (1995). *Altay'lardan Tuna Boyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Motifler*, Ankara, 1995
- Oğuz, M. Öcal (2013) *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Sani, N. A. ve Ahmad, Y. (2017) Shifting from cultural practitionersto Intangible Cultural Heritage (ICH) inheritors: Issues, challenges and approaches in the Malaysian's Living Human Treasure System. *Safeguarding Cultural Heritage: Challenges and Approaches*, 104.

Sözlü Görüşmeler

Oğuzhan Hacer, Sözlü Görüşme, Dokuma Ustası, Osmaniye, 29.09.2023

* * * * *

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul onayı, Aksaray Üniversitesi Rektörlüğü İnsan Araştırmaları Etik Kurul'undan 28.08.2023 tarih ve 2023/01-47 sayılı karar ile alınmıştır.

Katkı Oranı: Makale tek yazarlıdır.